

**Kənan
Hacı**

Roman

(əvvəli ötən sayımızda)

Ömər Faiq yenidən yastığa dirsəklənib qəzet oxumağa başladı. Nağı bəy ona yaxınlaşdı, Ömər Faiq başını qaldırmadı. Nağı bəy çarpayının böyründə oturub deyəcəyi sözləri götür-qoy edəndən sonra nəhayət, dilləndi:

“Ömər Faiq Əfəndi, sabah sizinlə birlikdə Osmanlı dövlətinin Baş Naziri ilə görüşməyə gedəcəyik. Vətəniniz Ahıska'dır. Aramızda Gürcüstan var. Gərək Gürcüstandan o tərəfə keçməyəsəniz. Ora Azərbaycandır və sizin ölkəni heç bir əlaqəsi yoxdur. Ora haqqında söz söyləmək yalnız mənim səlahiyyətimə aiddir. Bir-birimizi başa düşməyimizə də gəl elə burda son qoyaq. Söyləyəcəyim sözlərin də məsuliyyəti mənə aiddir.

Ömər Faiq Əfəndi düşüncəli-düşüncəli Nağı bəyə baxdı və bir söz demədi. Axşamcağık fikrli halda otaqda gəzişdi. Axşam stolunun üstündə bir yazı vardı.

“Ey özündən xəbərsiz türk! Mədəniyyət əsrləri, nizam, idarə və asayiş üsulu “yasaq” qanunları hələ Bağdad, Şam, Paris və Londonda yox ikən, sən yurdunda var idi.

...Ey özünü itirir, unudur dərəcədə misafirpərvərlik, özgələrə hörmət göstərən türk, yaxşı yadına sal ki, sən ruhun, sən qanın, sən düşünmənin, sən varlığın hələ sən özündə ikən sən bugünkü kimi dilsiz, yazısız, yeni milli nişanəsiz deyildin.

Ey sadə ürəkli türk, dünən, bu gün öz varlığını, öz mədəniyyətini göstərə bilib, indi sənə “köhnə barbar” gözü ilə baxıb bugünkü mədəniyyətlərin haqsızlıqlarına baxıb incinmə. Səni lazımla tanımadıqlarını bilib məyus olma.

Yox, yox, sən də insafsız bulunma, öz-özünü hələ tanımadığın bir vaxtda çox da öz-gələrdən incinmə.

Ümid ki, tez vaxt olur, yüzdə doqquzu hələ yer altlarında qalib gizlənən əski mədəni nişanələrin, əski əsərlərin yavaş-yavaş dünya üzünə çıxar. Sən də ol vaxt artıqlığı ilə üzə çıxarsan, gələcəkdə daha güclü yaşamaq istedadını göstərsən”.

Yorğunluqdan Ömər Faiq Əfəndi kreslodə uyumuşdu. Nağı bəyin gözüne yuxu getmədiyindən papirusu papiroca calamışdı. Gözü mənə üstündəki yazıya baxdı, maraqlı üstün gəldiyindən yazını oxumağa başladı.

“Ey türk, zamanımız özgə zamandır. Əgər bundan sonra özümüzü tanımayıb qalırısaq, qorxuram ki, gec ayıldığımız vaxt sağalib yığıtca yaşamaya vücudumuzda qüvvət və taqət qalmamış ola.

Ey türk, keçmişlərdən ibrət al, hələ vücudun sağlam ikən, yaşamağa istedadın var ikən, fürsət əldə ikən əsl vücu-

Müəllifdən

1918-ci ildə Qafqaz İslam Ordusu Nuru Paşanın komandanlığı altında Azərbaycanın azadlığı uğrunda savaşımda Hacı İsgəndər özünü müdafiə batalyonu yaradaraq ermənilərə qarşı döyüşüb misilsiz fədakarlıq göstərərək Nuru Paşa tərəfindən “Xalq Qəhrəmanı” ordeni ilə təltif edilib. Bolşeviklər hakimiyyətə gəldikdən sonra Hacı İsgəndər daim təqib altında olub. Onu öldürəndən sonra Azərbaycan rəhbərlik etmiş Ruhulla Axundov xilas edib. 1937-ci il repressiyası zamanı Ruhulla Axundovla birlikdə Hacı İsgəndər də həbs edilib, həbsdə olduğu müddətdə ona erməni müstəntiqlər tərəfindən amansız işgəncələr verilib.

dunu tanı, qədrini anla.

Ey türk, yaxşı bil ki, bugünkü məşhərini suri-İsrafilə elmə, milli ittihada dəvət ediyor!

İndin siyasəti fəlsəfi tələqqiyi millətçilikdə görüyör. Zamanın şövkət və sətavət binası millətçilik bünövrəsi və təməli üstündə quruluyor.

lib. Ağır işgəncələrə dözməyən Hacı İsgəndər həbsxanada vəfat etsə də, onun meyitini ailəsinə verməyiblər. Hacı İsgəndər məzarı olmayan qəhrəmanlarımızdır. “Hacı İsgəndər” romanı bu böyük türk kişisinin həyat və döyüş yolundan bəhs edir və bu mövzuda yazılan ilk romandır.

Hələ uzun illər bundan öncə Buzovna qəsəbəsinin axundu, ilahiyatçı alim, şair Hacı Soltan Əlizadənin “Azərbaycan dərvişləri və rövzəxanları” kitabında Hacı İsgəndər haqqında məlumat rast gəlmişdim. O zamanlar fəvqəladə iradəyə, qəhrəmanlıq xüsusiyyətlərinə malik olan bu şəxsiyyətin ömür yolu diqqətimi çəkmişdir. Nə vaxtsa onun haqqında irihəcmli əsər yazacağımı düşünmüşdüm.

gözlədi. Səhərəyaxın azca mürğələdi və yuxusunda Ömər Faiqi gördü. Ömər Faiq Əfəndi küsgün baxışlarla ona baxırdı. “Əqidəmiz, məsləkimiz, məqsədimiz bir deyildi, Nağı bəy?” - deyərək ondan cavab gözləyirdi. Nağı bəyin sanki dili tutulmuşdu, səsi batmışdı, Ömər Faiqin

Sonrakı illərdə onunla bağlı xeyli maraqlı faktlar əldə etdim və Hacı İsgəndərin Cümhuriyyət tariximizdə müstəsna rolu, igidliyi, mərdliyi, Nuru Paşa kimi bir sərkərdənin rəğbətini qazanması və faciəli taleyi məni bu əsəri yazmağa sövq etdi. Əlbəttə, bu əsər yazılmazdan öncə Hacı Soltanın təşəbbüsü ilə onun yaşadığı evin qarşısına xatirə lövhəsi vurulub, televiziya verilişlərində haqqında süjetlər gedib, tədbirlər keçirilib. Hacı İsgəndərin geniş xalq kütləsinə tanınmasında onun böyük xidmətləri olub. Bu romanın yazılması da Hacı İsgəndərin adının yaddaşlarda qalması üçün növbəti bir təşəbbüsdür. Düşünürəm ki, bu cür şəxsiyyətlər hər zaman xatırlanmalı, onların keçdiyi ömür yolu gələcək nəsillər

üçün örnək olmalıdır. Əsəri yazarkən Cümhuriyyət tariximizlə bağlı çoxlu sayda kitablar oxudum, arxiv materiallarıyla tanış oldum, bu da mənə romanı yazmaqda yardımçı oldu. Bu roman tarixi sənədlər əsasında yazılmasa da, hər halda bədii əsərdir və yazıcı təxəyyülündən geniş istifadə olunub.

Kitabın araya-ərsəyə gəlməsində böyük əməyi olan həyat yoldaşım, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru İlhamə Hacıyevaya, Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin Xəzər rayonu üzrə qazisi, tədqiqatçı alim Hacı Soltan Əlizadəyə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Xəzər bölməsinin sədri, şair-qəzəlxan Arif Buzovnalıya xüsusi təşəkkürlerimi bildirirəm!

Çöhrəsindəki tutqun buludlar çəkilib getdi, üzün aydınladı. Gözlərinin dərinliyindəki qüdsə dumanı çəkilib getdi. Qəhvəaltından sonra Tələt Paşa ilə görüşdə nələrdən danışacaqlarını müzakirə etməyə başladılar.

Tələt Paşa o dövrün ən nü-

qəçirirsiniz. Rus imperiyasının caynaqlarından qopa bilmirsiniz, bir tərəfdən də ingilislər şəhərinizi işğal edib.

Nağı bəylə Ömər Faiq Əfəndi baxışdı. Ömər Faiq baxışıyla Nağı bəyə işarə elədi ki, sən danış. Nağı bəy boğazını arıtlayıb danışmağa başladı:

“Doğru deyirsiniz, Azərbaycan ən çətin günlərini yaşayır. Ölüm-qalım məsələsidir. Xalqın müqəddəratı həll olunur, ruslar, ermənilər var gücləriylə müsəlman-türk birliyinə qarşı mübarizə aparırlar. Bakıda və digər şəhərlərdə müsəlmanların qanı tökülür.

Tələt Paşa təəssüflə başını bulayıb əsəbi şəkildə biğlarını burmağa başladı:

“Siz əməlli-başlı təklənmisiniz.

Nağı bəy dedi:
“İcazə verin, ölkəmizin etimadnaməsini sizə təqdim edim.

Tələt Paşa etimadnaməni alıb oxudu və sənədəki ay-ulduz xoşuna gəldi. Onu Ənvər Paşaya və Xəlil bəyə göstərək dedi:

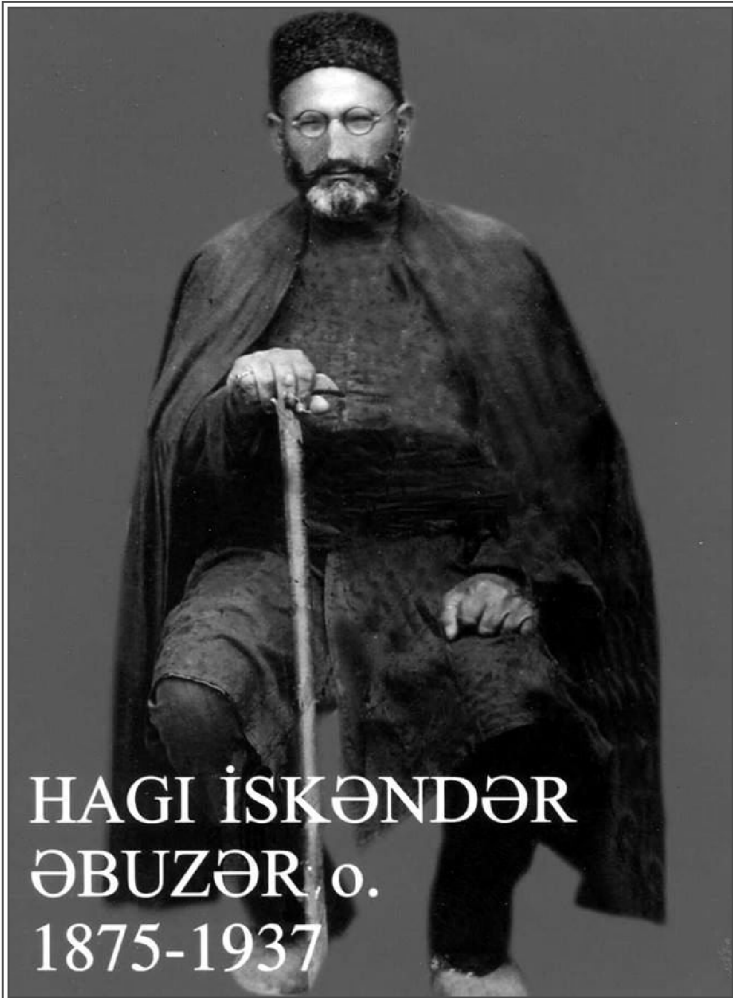
“Siz bir ay-uldusun gözəlliyinə baxın.

Ənvər Paşa da, Xəlil bəy də sənədə nəzər salaraq məmnunluqla gülümsədilər. Nağı bəy Azərbaycandakı vəziyyətlə bağlı məlumat verməyə başladı:

“Əziz paşalarım, Azərbaycan yüz ildən artıq idi ki, rus imperiyasının zülmü altında inləyirdi. Qafqaz Rusiya tərəfindən işğal olunarkən səkkiz xalqlı xalqı olan azərilər, yəni dili bir, dini bir, adət-ənənələri bir olan millətimiz – türk milləti rus hakimiyyətinə qarşı gəcə-gündüz hər çətinliyə dözüb fədakarlıqla çalışdı. Bu çalışmaları rus çarlığının devrilməsində böyük rol oldu. Qafqazda başsız qalan rus ordusu pərişan halda idi. Millətimizin silahlı qüvvələrinin hücumuna, təzyiqinə tab gətirə bilmədilər. Onlar az bir vaxtda silahları ataraq geri çəkildilər. Azərbaycanın hər bir tərəfində xalqı idarə edə biləcək milli komitələr qurulub. Artıq anarxiyadan əsər-ələmət yoxdur. Ancaq bu gün üçün yaxşı olan vəziyyət sabah üçün təhlükəli olar. İqtisadiyyatımız, ictimai vəziyyətimiz, imanımız, mədəniyyətimiz hər sahədə rus millətindən qat-qat üstün olduğu halda, azəri türklərinin istiqbali qaralıq görünür. Müstəqil yaşamağa öyrənmiş millətimizin böyük bir nöqsanı var.

(davamı gələn sayımızda)

Hacı İsgəndər

**HAGI İSKƏNDƏR
ƏBUZƏR o.
1875-1937**

Əsrin ruhu azad millətçiliklə bəslənir, böyüyür. Keçmiş əsrlərin, keçmiş siyasi əqidələrin cizdigi coğrafiya sərhədlərini indiki etnoqrafiya yavaş-yavaş pozuyor.

Keçmiş əsrlərdə daşınan ətrafa yayılan millət səlləri yavaş-yavaş kiçilib öz qaynağına və ya çoxdan yataq elədiyi yerlərə çəkilir.

Vaxtilə özgələrin sıxışdırılması ilə və ya cahangirlik dəliliyi ilə yerlərdən fırlayıb aləmi rahatsız edən millət ərdolarına indi “hər kəs öz millətində” komandası veriliyor.”

Nağı bəy mütəəssir oldu, axşam Ömər Faiq Əfəndiyə dedi ki, sözlərə görə peşmançılıq hissi yaşadı. Gecəni yata bilmədi, yerinə sanki qor dolmuşdu. İntizarla səhəri açılmasını

sualına heç cür cavab verə bilmirdi. Hövlnak yuxudan ayıldı, sinəsi körük kimi qalxıb enirdi, gözlərini açanda başının üstündə Ömər Faiq Əfəndini gördü. Diksindi, yuxu ilə gerçəyin sərhəddəydi. Anlaya bilmirdi ki, Ömər Faiq bu sualı ona yuxuda verib, yoxsa indi. Sanki Ömər Faiq Əfəndi hələ də verdiyi sualın cavabını gözləyirdi. Yerindən qalxıb onu bağına basdı.

“Bağışla, mənə, Ömər Faiq Əfəndi! Bağışla!” – dedi.

Ömər Faiq əliylə onun küreyinə bir neçə dəfə vurub gülümsədi.

“Dünənki söhbəti unut getsin. Hazırda, axşam Tələt Paşanın qəbulunda olmalıyıq.

Nağı bəyin üzərindən elə bil yük götürüldü, yüngülləşdi.

fuzlu liderlərindən biri idi. İsmət İnönü onun haqqında “İttihad Tərəqqinin ən qiymətli adamı” ifadəsini işlətmədi. Osmanlının Millət Məclisinin başçısı Xəlil Menteş Tələt Paşa haqqında belə deyirmiş: “Tələt geniş sinəsini dəstəkləyən geniş çiyinləri, polad qollarıyla, gözəl qara saçlarla bəzənmiş başı, çox sevimli çöhrəsi, xüsusilə dəlicə və cazibədar qüdrətə sahib zəka fısqırınan sevimli iri qara gözləriylə böyük ruhunu dolduran səmimiyyət, vəfa, vətənpərvərlik və fərəqləyici, nəhayət, maddi və mənəvi bütün xüsusiyyətləriylə igid bir Türk oğlu, tarix boyunca böyük vəzifələr icra etmək üçün yaradılmış müstəsna şəxsiyyətlərdən biri idi. İçindəki azadlıq və vətənpərvərliklə öndəki maneələri aşırdaşırda öz yolunda sonuna qədər getmiş bir insandır”.

Tələt Paşa inandığı və çıxdığı yolda qorxusuz bir adam imiş. Onun məzarı Türkiyəyə nəql edilərkən gündəlik qəzetlərdən biri belə yazırmış: “Bu cəsur türk övladı bir an belə qorxu deyilən şeyi nəfəndə dadmamış və yəne bir an belə həyatına əhəmiyyət verməyin zərurətini duymamışdır”. Deyərlər səfərbərlik illərində o da hamı kimi çöreyini talonla almış, özünə qarşı müstəsna, ayrıca münasibəti xoşlamırmış. Xüsusi əlaqələrdən, vəzifə səlahiyyətlərdən heç vaxt sui-istifadə etməmiş. İndi onlar bu möhtərəm zətin qarşısında idilər. İri, işıqlı kabinetə daxil oldular. Tələt Paşa baş tərəfdə qoyulmuş böyük masanın arxasında oturmuşdu. Sağ və sol tərəfdə Ənvər Paşa ilə Xəlil bəy Menteş əyləşmişdilər. Elçiləri görə kimə üçü də ayağa qalxıb onları mehribanlıqla qarşıladılar. Tələt Paşa onlara əyləşmək üçün yer göstərdi. Elçilər əyləşdilər, Tələt Paşa da onlarla bərabər əyləşib Azərbaycandakı vəziyyəti soruşdu:

“Bilirəm, sizlər ağır günlər